

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).
Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod licencom [Creative Commons Imenovanje 4.0 međunarodna](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

Danijel VILČEK

Osnovna škola J. Kozarca Slatina

Franje Kuhača 40

HR – 33 520 Slatina

danijelvilcek5@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.29162/ANAFORA.v12i1.2>

Izvorni znanstveni članak
Original Research Article

Primljeno 17. travnja 2025.

Received: 17 April 2025

Prihvaćeno 12. svibnja 2025.

Accepted: 12 May 2025

ŽIVINE NERAZLOŽITE PRILIKOM SVOJOM UČE VAS: O ŽIVOTINJSKIM EGZEMPLIMA U SLAVONSKOJ PROPOVIJEDI 18. STOLJEĆA

Sažetak

U nizu argumentacijskih postupaka čijom se uporabom propovijed potvrđuje kao moralno-didaktički žanr značajnije se ističe egzemplifikacija. Propovjedni egzempli, definirani kao (najčešće) kraći tekstovi iz kojih je razvidna kreporna pouka uklopljena u kršćanski kontekst, pokazatelj su korespondencije propovijedi s drugim žanrovima. Tako se u ulozi propovjednoga egzemplja mogu naći narativi različite žanrovske profilacije. U skladu s navedenim u propovijedima se pojavljuju i egzempli sa životinjskim subjektom. Takvi će egzempli biti u središtu analize ovoga rada, a promatrat će se u okviru retoričko-argumentacijskoga konteksta u koji su uvršteni – propovijedi iz zbirke slavonskih autora 18. stoljeća (Jerolim Bačić, Đuro Rapić, Ortulf Brajdić, Filip Kapušvarac). Životinja će se u egzemplima iz propovijedi navedenih autora razmatrati kao primarni i/ili sekundarni subjekt, a s obzirom na spomenutu pozicioniranost životinje, kao i ulogu koju pritom obavlja, uspostaviti će se modeli *životinjskoga egzemplja* u slavonskoj propovijedi 18. stoljeća.

Ključne riječi: slavonska propovijed, 18. stoljeće, egzempl, životinjski subjekt, modeli *životinjskoga egzemplja*

Uvod

Povezanost čovjeka i životinje može se pratiti od postanka svijeta do današnjih dana. Kako je veza čovjek – životinja živuća koliko i sam čovjek, pripadnici carstva *animalia* tijekom vremena priskrbili su si atribut bića nerazdvojivih od čovjeka i njegova okruženja te čovjekovih stalnih pratilaca (usp. Zaradija Kiš, „Pseudoanimalistički egzempli“ 257). Životinja, međutim, nije samo čovjekov pratilac. Ona u čovjekovu životu nosi i određene funkcije, o čemu među ostalim svjedoči i literatura. U potonjoj se uloga životinje mijenja u odnosu na književnu vrstu u koju se životinja uvodi,¹ u skladu s čim se može govoriti o stvarnoj ili simboličnoj funkciji životinjskoga svijeta (usp. Zaradija Kiš, „Pseudoanimalistički egzempli“ 257), odnosno doslovnom i prenesenom značenju životinje.

Značajnija korelacija čovjek – životinja ostvarivala se u srednjem vijeku, kada su životinje bile predmet čovjekove pozornosti i razmišljanja, ali i kada se spomenuta veza gradila na korespondenciji animalnoga i svetoga jer je riječ o razdoblju u kojem čovjek nije mogao izbjeći (istovremene) susrete s religijskim i prirodoslovnim temama (usp. Radošević, „Animalno i sveto“ 109).

Nužno je, kada se govori o čvrstoj vezi spoznaja iz prirodnoga svijeta (životinje) i svetoga, spomenuti žanr srednjovjekovnih propovijedi (*sermon*), u kojima se nailazi na „usložnjavanje prirodnih simbola u svrhu oblikovanja hagiografskih odlomaka, moralnoga tumačenja ili jednostavno produženoga argumenta određena učenja“ (Radošević, „Animalno i sveto“ 110).

Suodnos srednjovjekovne propovijedi i životinje može se pratiti osobito onda kada se u obzir uzme proces oblikovanja propovijedi koji uključuje i interpolaciju egzempla koji, kao jedna od triju vrsta dokaza (uz *auctoritates* i *rationes*), ulazeći u

¹ Navedeno potvrđuje Z. Šundalić kada govori o razlikovnosti smisla i značenja faunističkih motiva u odnosu na razlike u žanrovskoj pripadnosti tekstova. Šundalić navodi primjer: „u pastoralima se životinja (*zvijer*, ali ne i *beštija*) najčešće javlja u svom jezgrenom značenju, ‘dakle, kao životinja koja je realistički prikazana u svojim primarnim funkcijama’; u komediji se vrlo često uz pomoć životinje (*bestija*, ali ne i *zvijer*) i postupka zoomorfizacije šaljivo zorno prikazuju moralne osobine ljudi (i to, uglavnom, negativne); u tragediji je životinja (*zvijer*, ali ne i *beštija*) također postupkom zoomorfizacije u funkciji moralne profilacije lika, ali s isključivim konotacijama ozbiljno tragičnoga; u naraciji u stihu uz *zvijer* se vezuje ovozemaljski strah, a u lirici se uz taj leksem vezuje intimna nesreća zbog neuzvraćene ljubavi. U propovijedi se pak pojavljuje i *beštija* i *zvijer*, ali se prvoj daje znatna prednost, jer izraz pripada niskome stilu, koji je primjereniji čovjeku grješniku kojemu se propovjednik obraća. Između propovjedničke i komediografske *beštije*, naravno, ne može se povući znak jednakosti, jer se ova prva, propovjednička *beštija*, vezuje uz grijeh, a grijeh uz strah i nelagodu, jer im prijeti vječni pakao.“ (190)

kršćanski književni repertorij, postaje nezamjenjivo retoričko moralno-didaktičko sredstvo (Zaradija Kiš, „Nezahvalni sin“ 115). Jacques Le Goff egzempl definira kao kratku priču danu kao istinitu (povijesnu) i predodređenu za umetanje u govor (obično propovijed) da bi spasonosnom poukom uvjerila auditorij² (110). Le Goffova se definicija egzempla naslanja na više od pola stoljeća raniju J. Th. Weltera, koji u knjizi *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge*, koja se i danas smatra temeljnom studijom o propovjednome egzemplu,³ egzempl shvaća u širem smislu pojma kao pripovijest ili priču, priču ili usporedbu, moral ili opis⁴ koji može poslužiti kao ilustracija nekom pravilu, odnosno dokaz u prilog doktrinarnom, vjerskom ili moralnom izlaganju, a sadržava tri bitna elementa: priču (ili opis), moralnu ili vjersku okosnicu priče i primjenu na čovjeka (Welter 1–3). Masovna upotreba egzempla u propovijedi može se pratiti poglavito od 13. stoljeća,⁵ koje Welter određuje kao doba progresivnoga razvoja egzempla, preciznije njegova „proširenja“ (9) i kada je potreba za ilustracijom kršćanskih istina određivala temu, oblik i funkciju egzempla (Tubach 410). Uz to treba napomenuti da izvori egzempla postaju sve brojniji, a tematika se dotad korištenih biblijskih priča, priča iz bestijarija i mitologije, apokrifa, vizija, svetačkih čudesa, hagiografija, kronika, legendi, obogaćuje pričama iz svakodnevnoga života svećenika i redovnika, kao i sve češćim primjerima lokalnih legendi i običaja (usp.

² Navedena se definicija, najprije objavljena 1982. u studiji *L'Exemplum*, koju je Jacques Le Goff napisao u suradnji s Claudeom Bremondom i Jeanom Claudeom Schmittom, uglavnom uzima kao polazište u definiranju egzempla unutar propovijedi. Ipak, u godinama koje su uslijedile, u okviru istraživanja grupe GAHOM (Le Groupe d'Anthropologie Historique de l'Occident Médiéval (*Grupa za povijesnu antropologiju zapadnoeuropskoga srednjovjekovlja*), sve se češće govori o njezinoj otvorenosti i privremenosti (usp. Berlioz 17–20), na koju je uputio i sam autor (v. Bremond et al. 38).

³ U radu će se egzempli ekscerptirani iz slavonskih propovijedi 18. stoljeća razumjeti kao propovjedni egzempli, odnosno specifikum duge generičke tradicije, čiji su početci u antičkoj retorici. Pritom se uvažava stajalište Petera von Moosa, koji opaža da se pojam egzempl (*exemplum*), očito kao rezultat „terminološke nebrige“, uvriježio i kao generička označnica za oblik ilustrativne pripovijesti u propovjedima. Von Moos stoga razlikuje opći pojam (*exemplum*) i njegovu specifičnost – propovjednički/homiletički egzempl (*das Predigtexemplum*). Kao glavni kriterij za razlikovanje različitih tipova egzempla von Moos uzima njihovu retoričku funkciju za određeni cilj uvjeravanja u konkretnom komunikacijskom kontekstu (usp. von Moos 107–26), što je u ovome slučaju propovijed. Egzemplu će se, dakle, pristupati kao konvencionalnom pojmu za određenu vrstu teksta interpoliranog u propovijed, odnosno kao posebnoj (kratkoj) vrsti teksta s duhovno-moralnom poukom. Takav egzempl treba razlikovati od egzempla kao funkcionalnoga pojma u retoričkoj teoriji, gdje označava argument i dokaz na temelju povijesno vjerodostojne analogije (usp. Palmer 582–83). Potonji karakterizira bogata terminologija, pa ga tako, uz postojanje brojnih drugih terminoloških inačica, Aristotel naziva *paradeigma*, Ciceron *comparabile/similitudo*, a Kvintilijan *exemplum* (Louis 27).

⁴ U originalu: „(...) un récit ou une historiette, une fable ou une parabole, une moralité ou une description pouvant servir de preuve à l'appui d'un exposé doctrinal, religieux ou moral.“ (Welter 2)

⁵ Le Goff 13. stoljeće naziva zlatnim dobom egzempla (110).

Welter 110–49). Na temelju navedenoga nameće se zaključak da je srednjovjekovna propovijed nastajala kompilacijom različitih izvora, među kojima su i knjige o svijetu prirode, pa tako i životinjama,⁶ koje su se kao literarni subjekti pojavljivali i u propovjednim egzemplima.

U radu će se razmatrati pozicioniranost životinje kao subjekta propovjednoga egzempla, a na temelju analize životinjskoga lika kao primarnoga i/ili sekundarnoga subjekta uspostaviti će se modeli *životinjskih egzempla*⁷ u slavonskoj propovijedi 18. stoljeća. Predstojeća analiza usmjerit će se na odabrane *životinjske egzemple* izdvojene iz slavonskih propovijedi,⁸ konkretno na aspekt „uzorne“ životinje, dakle one koja ukazuje na ponašanje koje treba imitirati odnosno koje je potrebno izbjegavati. Egzempl će se, slijedi iz navedenoga, razmatrati kao sredstvo *imitabile* – iz njega se prepoznaju vrline i njime se upozorava na mane (usp. Jauß 47). U središtu će se analize stoga naći moralna pouka egzempla, za potrebe čega će se egzempl promatrati kao dio retoričko-argumentacijskoga konteksta u koji je interpoliran i o kojem ovisi (propovijed),⁹ a ne kao kontekstno oslobođena priča (von Moos 110–12).

1. Životinja – primarni subjekt egzempla

O razlozima uvrštavanja *životinjskih egzempla* u vlastite propovijedi slavonski propovjednici 18. stoljeća nisu značajnije pisali, no ukazivali su na to da, kako kaže Rapić (1764), *duše bogoljubne* (njihovi slušatelji) trebaju uzeti nauk od *živina* (*Od svakoga po malo* 233). U navedenom kontekstu, osim Rapića, treba istaknuti i Jerolima Bačića koji je u „Prediki osmoj. U nedilju drugu po Vodokrsta“, naznačio imitabilnu ulogu životinje, napomenuvši da čovjek mnogo toga može naučiti od *živine* (nepag., str. 90).

⁶ Kao glavni izvor srednjovjekovnim zbirka propovijedi, kada je u pitanju svijet prirode najčešće se spominju *Fiziolog* te antički i kršćanski autori: Aristotel (*Historia animalium*), Plinije Stariji (*Naturalis historia*), sv. Ambrozije (*Hexameron*) i Izidor Seviljski (*Etymologiae*) (usp. Radošević, „Animalno i sveto“ 110).

⁷ Termin *životinjski egzempl* uvodi se kao odrednica kojom se imenuju egzempli u kojima se kao subjekt pojavljuje životinja.

⁸ Analiza će se temeljiti na odabranim egzemplima iz pet (rukopisnih i tiskanih) slavonskih zbirki propovijedi iz 18. stoljeća: Bačić, *Dominicale* 1754; Rapić, *Svakomu po malo* 1762; Rapić, *Od svakoga po malo* 1764; Brajdić, *Excitator Christianus* s. a.; Kapušvarac, *Portio Triplex* s. a.

⁹ Egzempl u propovijedi razlikuje se od egzempla u kojem drugom argumentacijskom okviru – on u propovijedi obavlja ulogu lekcije koja je u skladu s kršćanskom naukom, pa se kao takav u tematsko-motivskom i funkcionalnom smislu prilagođava matičnom tekstu.

Upravo ćemo s navedenom Bačićevom propovijedi i u nju interpoliranim *životinjskim egzemplima* započeti ovaj, analitički dio rada.

Da bi argumentirao temu¹⁰ *osme predike* koja glasi *od uzdignuća dičinskog*, Bačić je kao dva primjera uzornih roditelja, koje slušatelji trebaju slijediti odabrao dvije životinje (simbole požrtvovnih majki). Prva je risica koja, premda ima *nimi jezik* (ne govori kao čovjek), svojim mladuncima daje lekcije koje oni primaju da bi dobro živjeli. Druga je životinja morska riba *balena* (kit) koja mladunce, zaglavljene među otocima pri povlačenju mora, čuva od pogibelji, pijujući vodu i polijevajući ih dok se razina mora ponovno ne podigne.

Funkcija je navedenih egzempla istovjetna funkciji cijele propovijedi – propovjednik Bačić roditeljima je odlučio ponuditi primjere uzornoga (kršćanskog) odgoja. Da je njegova namjera opravdana svjedoče kritike koje je prethodno uputio *ocima* i *materama*. Razočarani propovjednik roditeljima je zamjerio sljedeće: otac pred sinom pjeva pjesme *pogrde*, prije ide u *mehanu* (gostionicu) nego u crkvu, prije ide *lokat* nego sakramente primati, psovati nego krstiti, kleti nego moliti Boga; dok se majka pred kćeri više „uznaslađuje u pismamah sramotni, nego u kronicamih sveti“ (nepag., str. 95), prije šapuće po *budžacih* (skrovitim mjestima) s *prijateljnom noćnim*, nego u crkvi s Isusom ili npr. prije promatra sebe pred zrcalom nego rane raspetoga Krista. Roditeljima se u konačnici na primjeru risice i ženke kita savjetuje nadzor djece, poučavanje kršćanskom nauku, no i batine.

Uz netom spomenute risicu i ribu *balenu*, Bačić je posredstvom još jedne životinje publiku usmjeravao na kršćanske dužnosti. U „Prediki devetnajestoj u nedilju IV. Korizme“, čija je tema ufanje, Bačić upozorava na to da „premda čini se samo jedna pripovijetka nami, naše ufanje lipše se zeleni, kada sušje ukazuje se“ (nepag., str. 240), aludirajući na važnost poniznosti i skrušenosti. U razjašnjavanju metafore i potrazi za primjerima pravoga ufanja, poslužio se i jednim *životinjskim egzemplom*. Slušatelji su se imali priliku upoznati s pticom

¹⁰ Analizirane propovijedi možemo ubrojiti u skupinu tematskih propovijedi (*sermones tematicus*), poznatih i pod nazivima moderna (*sermones modernus*) ili sveučilišna propovijed. Takva propovijed postaje prepoznatljiva po tada modernome prihvaćanju načela srednjovjekovne teorije propovjedništva, tzv. *artes praedicandi* (usp. Murphy 304–308). Tematska propovijed započinje temom (*thema*), koja se nakon proteme (*prothema*) raščlanjuje na više dijelova (*divisio thematis*). Potom se tema razvija (*prosecutio*) u više argumentacijskih dionica i proširuje argumentima (*modi dilatandi*), među kojima su i egzempli. Na kraju propovijedi izvodi se moralni zaključak (*conclusio*). Više o sastavu tematske propovijedi vidjeti u: Lučin 74–81, Wenzel, 45–86, Vučković 167–72.

alcion (vodomar) za koju je karakteristično odlaganje jaja na morskoj obali, nakon čega se u 15 dana izlegu ptići, spremni za let. Do moralne pouke, na koju je trebao uputiti navedeni ezempl, propovjednik publiku usmjerava fingirajući dijalog s pticom *alcion*:

Budalasta ptičico da bi joj rekao: što ćeš na moru sad usrid zime od koga sad svatko biži, kud igješ nesti jajašca dok ne vidiš da druga gdigod ne pronese ptičica: brez mozga si plod tvoj izmitat na pisak ne vidivši druge da prije nego pronesu gnizdašca navijaju one po granci najgušći, ili po krovovah kućni gnizda kriju da im nit olujeh nit vitrovih puhati? Da će valovi orlikanju činiti? Da će talasih jaja ti ugrabiti? Da će usrid zime ribamih s njima Uskrs učiniti? Eh nisam ja budalasta, nego ti ne znaš što govoriš, da umije ovako govoriti, rekla bi mi: Bog bo je mene naučio i narav mi dao plod moj ovako da porađam: On bo je sam koji zna mladićih moji kako će na svit izaći (...) (nepag., str. 241)

Iz fingiranoga dijaloga između propovjednika i ptice razvidna je zavisnost egzempla o retoričko-argumentacijskom kontekstu. Ptica, o kojoj se donosi bestijarijska bilješka, čime se ostvaruje i uža didaktična funkcija egzempla, dobiva specifično značenje u okviru kršćanske moralke. Bilješka o vodomaru egzemplifikacijom poprima oblik poučne lekcije usklađene s kršćanskom naukom, predstavljajući obrazac ufanja koji slušatelj propovijedi treba slijediti. Vodomar u navedenom kontekstu prestaje biti vodomar i postaje univerzalna označnica; metonimija za svakoga kršćanina koji vlastite životne odluke i poslove (vodomar leže jaja) treba prepuštati Bogu (vodomar ih ostavlja na nemilost atmosferskim prilikama), ufajući se u njegovu pomoć.

Navedenim se trima Bačićevim primjerima pridružuje u propovijedima učestao zoomorfni motiv jednoroga, naslijeđen iz *Fiziologa* i srednjovjekovnih *Bestijarija* (usp. Zaradija Kiš, „Jednorog“ 142–45), čije se dvije inačice pojavljuju kao egzempli u dvjema propovijedima Đure Rapića iz zbirke *Od svakoga po malo* (1764). U propovijedi „Na dan Blagovištenja BDM“ (Blažene Djevice Marije) može se pročitati prema autorovu iskazu,¹¹ moguće, vrlo fluktualna priča o jednorogu. U središtu priče neizostavan je motiv jednorogova spuštanja glave u krilo djevojke (djevice) koja svojom čednošću može ukrotiti inače divlju narav toga čudesnog bića (usp. Zaradija Kiš, „Jednorog“ 142). Rapić jednoroga po-

¹¹ Rapić u najavi egzempla kaže: „Čuli jeste višje puta (...)“ (*Od svakoga po malo* 99).

znaje u leksičkoj inačici *inirok/inirog*,¹² a o spomenutom traženju utočišta kod djevojke piše:

(...) *Inirok* živina jest sasvim naravi žestoke, i srdite, niti se drugojače može ufatiti, nego u krilu lijepe plemenite, i uzorite djevojke, koju lovci vazda sa sobom vode: otkuda, kako *Inirok* nju smotri udilj ljutitosti svoje zaboravi se, pak k njoj ide; zatim kako jagnje krotak, svoju glavu, u njezino krilo položi, gdi kada slatko zaspava, lovci pristupe, i njega ufate. (*Od svakoga po malo* 99)

U postupku tumačenja koje se ostvaruje u interpretacijskome dijelu egzemplja Rapić postavlja sljedeća supstituirana značenja: jednorog = Krist; djevojka = Djevica Marija, koja „bi vridna i dostojna Iniroka nebeskoga, Boga srditoga, u krilu svoga neoskrvnjenoga divičanstva ufatiti, u utrobi svojoj na dan današnji zatvoriti, pak potlam devet miseci, krotka kako jagnješce, za naše utišenje poroditi“ (*Od svakoga po malo* 99).

Navedena Rapićeva interpretacija potvrđuje dugu tradiciju kršćanske percepcije jednoroga, odnosno njegova roga. Na alegorijskoj razini riječ je o rogu spasenja, koji se smješta u krilo d(D)jevice, postajući na taj način simbol Krista koji je utjelovljen u Marijinoj utrobi, odnosno slika samoga Kristova začeca (usp. Zaradija Kiš, „Jednorog“ 143). Navedeno je Rapić kontekstualizirao interpolacijom egzemplja o jednorogu na blagdan Blagovijesti, odnosno navještenja Djevičina bezgrešnoga začeca.

„Humaniziranu“ priču o jednorogu u kojoj se kao ljudski lik pojavljuje djevojka, a koju kao takvu prvo nalazimo u *Fiziologu* (Zaradija Kiš, „Jednorog“ 142) upotpunjuje motiv lovaca, koji se kao subjekt pojavljuju i u drugoj inačici egzemplja o jednorogu, uključenog u još jednu Rapićevu propovijed, za blagdan Isusova Uzašašća. Potičući kršćane na *trgovinu evanđeosku*, u kojoj vrijedi pra-

¹² Zaradija Kiš navodi da se „u hrvatskoglagoljskim zbirka propovijedi iz 17. stoljeća, odnosno akademijinim rukopisima sign. IVa 96 i IVa 98 pojavljuju tri varijante naziva za jednoroga u animalističkom egzemplju kojega Rudolf Strohal naslovljuje *O leukornu i djevojci bez grijeha*. Prva je varijanta *leukorn* (IVa 96, fol. 74r/6–74v/10), druga je *leukorno* (IVa 98, fol. 20r/2–22), a treća je sintagma *plemenita zvir* i čita se na početku egzemplja u oba rukopisa. Četvrta varijanta, *leunkorno*, sačuvana je u nešto ranijem dubrovačkom ćirilskom rukopisu *Libro od mnozijeh razloga* (sign. IV a 24, Arhiv HAZU, Zagreb), pisanom 1520. godine štokavskim narječjem i zapadnom ćilicom (...) („Jednorog“ 146). Josip Kekez navedeni egzemplj prema Akademijinu rukopisu IV. a. 96, list 74. te Strohalovu zapisu pod brojem 138 donosi pod nazivom *Leukorn i djevojka bez grijeha* u istoimenoj knjizi *Leukorn i djevojka bez grijeha. Slike i prilike propovijedane u Hrvata (73–74)*.

vilo da se mjesto u Kraljevstvu nebeskom osigurava ako je rast bogatstva eksponencijalan s rastom truda, Rapić u spomenutoj propovijedi upozorava na to da se raj stječe odbacivanjem *nikih bagatela svita ovoga* (zemaljskih/materijalnih dobara), za što slušatelji trebaju uzeti nauk od *nerazložiti živinah*. Takva je živina *iniróg* (jednorog) koji bježeći od lovaca i odbacujući rog odvraća pozornost lovcima koji se zanimaju prikupljanjem odbačenih komadića roga. Jednorog je dakle „prilika“ svakoga kršćanina kojemu Rapić u postupku moralno-tropološkoga tumačenja poručuje:

Nije li bolje nike bagatele, svita ovoga reko naslađenje, pogrditi, potlačiti, i odbaciti, nego radi njih život vičnji izgubiti. Nut gledajte živine nerazložite, kako život svoj pazeći mudro se vladaju, i ti indi odbaci od sebe, što god tebe smeta životu vičnjemu pristupiti, ako misliš manu nebesku uživati. (*Od svakoga po malo* 233)

Uz egzempl o jednorogu, u istoj se Rapićevoj propovijedi, nalazi egzempl s identičnim fabularnim dionicama, no s različitim, ali sličnim primarnim subjektom, znatno bližim geografskoj i spoznajnoj sferi auditorija. Umjesto jednoroga, na dijegetskoj razini egzempl, rogovolje odbacuju jeleni da bi lakše pobjegli od lovaca, tj. odbacuju svjetovne naslade da bi pobjegli od grijeha, odnosno bili bliži spasenju.

Paralela se s jednorogom povlači u još jednom Rapićevu *životinjskom egzemplu*, no ovaj put iz zbirke *Svakomu po malo* (1762). U propovijedi za četvrtu nedilju po *Vodokrstju*, čije je *uzdržanje* odnosno tema: „Pod grihom biti pak sigurno među valovi spavati; jest oholo, a budalasto ufanje“ (*Svakomu po malo* 110), Rapić donosi kratak egzempl u čijem je središtu *oryx*, „živina u Kraljevstvu Afrike kozi prilična“ (*Svakomu po malo* 111). Iako, što i nije od presudne važnosti za ekstrahiranje kreposne pouke, nije sasvim jasno zašto Rapić *oryxa* (gazelu, divokozu) opisuje kao *kozu* s jednim rogom (*divja s jednim rogom koza*) jer se takva specifikacija ne nalazi u bestijarijskoj građi,¹³ a sam Rapić ne navodi izvor iz kojega je preuzeo egzempl, iz egzempl je indikativno zašto se kršćani nisu trebali ugledati na navedenu afričku životinju. *Oryx* je, prema Rapićevu egzemplu, samouvjeren *živina* koja se, kada ju lovci i lovački psi opkole, „u mrižu uvali, pak zaspí“ (*Svakomu po malo* 111), što će lovcima namjernicima olakšati ulov. Kreposna pouka, na koju Rapić upućuje u interpretacijskome dijelu eg-

¹³ Bestijarijsku bilješku o *oryxu* vidjeti na: <https://bestiary.ca/beasts/beastsource107285.htm>. (Pristupljeno 31. 3. 2025.).

zemlja, a koja je zahvaljujući kontekstu (propovijed tematizira sigurno prebivanje u grijehu) razvidna i na površinskoj razini egzempla, sažeta je u sljedećoj moralizaciji: „Takova koza *oryx* jesi ti, sužnju vražji koji zlovoljnosti Božje pun, zloće, i opačine, sindžiri stegnut spavaš u mriža spleten, o događaja strahovita.“ (Svakomu po malo 112) Njome se apostrofira na sve slušatelje koji sigurno i samouvjereno *spavaju* pred grijehom.

Kada su u pitanju Rapićeve hagiografske propovijedi i njihovi *životinjski egzempli*, važno je izdvojiti prvu od dviju propovijedi posvećenih svetom Adalbertu. Argumentacija navedene propovijedi gradi se na usporedbama iz životinjskoga svijeta i svečeva života – u životinjskome je svijetu pandan svetom Adalbertu lav zbog svoje kreposti i plemenitosti. Osim što je lav simbol svetoga Adalberta (lav je simbol na svečevu štitu) Rapić svjedoči o tome da je Adalbert lavu *priličan* zbog svojih djela. Služeći se (izravno ili posredno) srednjovjekovnim bestijarijima, Rapić je usporedbe sveca i lava pronašao gotovo u svakom Adalbertovu činu, pa možemo povući sljedeće znakove jednakosti:

– premda je biskupovao u Pragu, Adalbert je plemenite dvorove zamijenio zidinama samostana svetoga Bonifacija = lavovi, a posebice njihovi mladunci, običavaju pribivati na *skrovitim mistima*.

– Adalbertova misija pokrštavanja u Mađarskoj, Poljskoj i Pruskoj, odnosno njegov glas *zakona pravog* = rika lavova u šumi „da sve oko stojeće planine, i gore čuju“ (*Od svakoga po malo* 545), a Adalbertovo buđenje mrtvih duša (pogana) na spasenje = lavica svoje netom rođene mladunce budi glasnom rikom jer „tako kruto spavaju kako da su mrtvi“ (*Od svakoga po malo* 545).

– Adalbert se osobito bori s najvećim poganima, kakvi su u Pruskoj = lavovi neće *umrljati pandže* krvlju nejakih životinja, već se bore s medvjedima, *lavorisima* i slonovima.

– Adalbert je bio izrazito usmjeren na svoje misije – bdio je i noću = lavovi nerijetko spavaju otvorenih očiju

– Adalbert se smilovao onima koji „s pravim ufanjem prid njega padnuvši, koju god milost uzprose“ (*Od svakoga po malo* 547) = lavovi su, prema svjedočanstvu *mudroga Pieriusa*, krotki prema onima koji kleknu pred njih i mole ih da im ne naude; Libijci svjedoče o tome da lavovi razumiju riječi kojima im se ljudi mole

– u konačnici, o lavovima se govori da u potrazi za hranom obilaze cijelu planinu i šumu glasno ričući. Životinje koje su plijen lavova u strahu polegnu na zemlju, a one koje pokušaju pobjeći, bježe dok ne naiđu na tragove lava. Odnos navedenih *živinica* prema lavu Rapić traži od slušatelja prema Adalbertu, koji će ih zaštititi osobito u trenutku smrti.

Uspostavljena jednadžba lav = sveti Adalbert u Rapićevoj propovijedi potvrđuje trovrstu ulogu *životinjskih egzempla* u svetačkim propovijedima: animalno se pojavljuje kao *memorandi*, *imitandi* i *admirandi* (Radošević, „Animalno i sveto“ 114).

U dosad prezentiranim egzemplima životinja je primarni subjekt, što je obilježje i nekoliko *životinjskih egzempla* iz zbirke propovijedi *Excitator Christianus* (s. a.) Ortulfa Brajdića. U trima izdvojenim egzemplima iz navedene Brajdićeve zbirke slušatelji su trebali učiti na primjeru *elefanta* (slona), rode i *camile* (deve).

U propovijedi posvećenoj svetima Šimunu i Judi, čija je tema važnost brige prema bližnjem, spomenuta se vrlina zamjećuje kod slonova. U egzemplu koji je, kako navodi, preuzeo od Plinija Starijeg (Gaj Plinije Sekundo Stariji): „od elefanta dokazuje mudri Plinius“ (Brajdić, *Excitator Christianus* 470), Brajdić donosi poznatu bestijarijsku bilješku o slonovima. Da bi izvukli pripadnika svoje vrste koji je upao u jamu, slonovi su u nju bacali zemlju, kamenje i granje da bi se unesrećeni slon izvukao iz nevolje.¹⁴

Preostala dva izdvojena Brajdićeva egzempla nalaze se u propovijedima posvećenima konkretnim grijesima. Kada u propovijedi „Concio Dominica 16 post Pent.“ (za 16. nedjelju poslije Duhova) žestoko *predikuje* protiv preljuba, kao grijeha koji je metaforički usporedio s višeglavim *drakunom* te konkretizirao protiv koga/čega griješe preljubnici: protiv Božje zapovijedi, *zapovidi naravske*, pravde, sakramenta ženidbe, djece, jer se iz toga grijeha *rađa kopilad*, crkve te prisege koju polažu supružnici, Brajdić za potvrdu teza donosi i *životinjski egzempl*. Zanimljivo je primijetiti da je kao mrziteljicu preljuba predstavio rodu – životinju. I taj je egzempl preuzeo od Plinija, koji o rodama piše: „ako se ženska roda s drugim tuđim rodom mužkim smiša i ko priljubodinstvo učini, skupe se

¹⁴ Srednjovjekovni bestijariji pišu da slona u nevolji, nakon brojnih pokušaja odraslih slonova, spasiti može samo mali slon. U okvirima kršćanske alegorije, mali slon predstavlja Krista koji spašava ljude (<https://bestiary.ca/beasts/beastsource77.htm>. Pristupljeno 31. 3. 2025.).

mloge rode na jedno brdažce, onu okole, oblaze, i kano sudeć ju, i osudu svrhu nje dajuć na komade ju razdrpe.“ (Brajdić, *Excitator Christianus* 171)

Dok je roda primjer životinje koja signalizira grijeh, pa njezino ponašanje predstavlja obrazac koji kršćanin treba slijediti, deva iz egzempla uvrštenoga u Brajdićevu „Concio pro Dominica 3tia post Pent.“ (za treću nedjelju poslije Duhova), preuzetoga također od Plinija, predstavlja kršćanina sklonog ogovaranju. Taj je grijeh Brajdić ilustrirao kao „nakazu dragovoljno na konak primitu“ (29) i u „ovi naš dragi slavonski vilajet“ (29), čime je potvrdio njegovu učestalost među svojom pastvom. Deva, koja je simbol ogovaranja, zamućuje vodu da se u odrazu ne bi vidjela njezina grba. I inače je iz srednjovjekovnih bestijarija poznato da deva, osim što može dugo izdržati žeđ, običava piti mutnu vodu, pa u slučaju njezina izostanka zamućuje bistru.¹⁵ Kao i ostali, navedeni egzempl potvrđuje prilagodljivost kontekstu – baš kao što deva zamućuje vodu (ovdje nije bitna činjenica da deva to čini jer joj je takva voda draža od čiste), ogovaratelj ogovaranjem *smućuju* bližnje, kako se saznaje iz tumačenja toga metaforičkog egzempla.

Uz ove egzemple izdvajamo još jedan, iz zbirke propovijedi Filipa Kapušvarca *Portio triplex* (s. a.). Od pet propovijedi posvećenih svetom Mateju čija se tema crpi iz dviju kreposti Isusa Krista – njegova milosrdnog pogleda te slavlja koje on priprema za svoje sljedbenike, Kapušvarac je u prvoj Kristov milosrdni pogled ilustrirao egzemplom koji govori o ptici *Struthio* (noj). Od *naučitelja Berkarija* preuzima kostur poznate bestijarijske činjenice o noju koji ne leži na svojim jajima, već ih skriva u pijesak, koji ih štiti istovremenom toplinom i vlažnošću. Kapušvarac, naime, kaže da noj jaja ne leže sjedeći na njima, već u razdoblju inkubacije usmjerenim pogledom priprema ptiće na izlazak iz ljuske. U spomenutom se nojevu pogledu krije alegorija Kristova pogleda kojim se grešnici „privode na put od spasenja“ (1).

Dosad navedeni egzempli pripadaju homogenoj skupini u kojima životinja zauzima poziciju primarnoga subjekta, što ćemo označiti prvim modelom *životinjskih egzempla*. Uzevši u obzir funkciju životinjskoga lika, unutar navedenoga modela izdvajaju se dva tipa. U prvome, kojem pripada glavnina prezentiranih egzempla, osim što predstavlja određenu kršćansku vrlinu (risica i kit majčinsku požrtvovnost; vodomar snagu ufanja; jednorog i jelen otklon od materijal-

¹⁵ O navedenim se karakteristikama deve čita u srednjovjekovnim bestijarijima: <https://bestiary.ca/beasts/beast238.htm>. Pristupljeno 31. 3. 2025.

nih dobara; slon ljubav prema bližnjem; roda bračnu vjernost) ili grijeh (divo-koza opuštenost pred grijehom), životinja nosi i svojstvo *imitabile*, tj. njezino ponašanje funkcionira kao obrazac koji je potrebno slijediti ili izbjegavati. Uz istaknuto, obilježje je tih egzemplara osiguravanje spoznaje životinje i njezine naravi te nedokučivoga i čudesnoga povezanog sa životinjom, no i oprimjerenost ljudske naravi u pozitivnom i negativnom smislu (Zaradija Kiš, „Nezahvalni sin“ 119). Time se navedena skupina povezuje s „animalističkim egzemplima“, terminom kojim se služi Antonija Zaradija Kiš za dio životinjskih *prilika* iz hrvatskoglagoljske propovijedi.

Značajniju vezu s „animalističkim egzemplima“ ostvaruju preostala četiri egzemplara koja čine drugi tip prvoga modela *životinjskog egzemplara*. Funkcija životinje u tim egzemplima određena je primarno simbolikom, ali ne i svojstvom imitabilnosti, pa se razumijevanje temelji na transpoziciji doslovnoga u preneseno značenje koja se odvija u interpretaciji egzemplara. Kako se u analizi moglo vidjeti, navedeno potvrđuju uspostavljene supstitucije doslovno – preneseno značenje: jednorog (koji traži utočište kod čedne djevojke) = Krist; lav = sveti Adalbert; deva = ogovaratelj, noj (njegov pogled usmjeren na jaja) = Krist (njegov milosrdni pogled usmjeren na čovjeka).

2. Kako se u životinjskim egzemplima uspostavljala pravda? – životinja kao sekundarni subjekt egzemplara

U drugoj skupini *životinjskih egzemplara*, koju ćemo označiti kao drugi model, životinja ne zauzima poziciju primarnoga, već je sekundarni subjekt. U spomenutim egzemplima životinja se pojavljuje samo kao signal upozorenja na moral, odnosno moralnu pouku te kao signal razrješavanja moralne situacije, što pretpostavlja vrlo kratak, no dojmljiv i zaključan susret sa životinjom (Zaradija Kiš, „Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij“ 119–20). Takve egzemple, služeci se terminom Zaradije Kiš (2012), nazvat ćemo pseudoanimalističkim.¹⁶ U egzemplima iz analiziranih propovijedi koji pripadaju ovom modelu pojavljuju se *dijabolične životinje* (Zaradija Kiš, „Egzempli u senjskom Korizmenjaku“ 60) kao simbol grijeha, stoga je njihovo pojavljivanje prouzrokovano zadaćom osvještavanja auditorija o mukama koje se zbog počinjenih grijeha podnose u

¹⁶ Za razliku od animalističkoga, u pseudoanimalističkom egzemplu, koji „posuđuje“ simbolički dio animalističkoga egzemplara, životinja je najčešće određena vremenom i prostorom, tako da se „nagla pojava životinje čini prostorno i vremenski ograničenom u konkretnoj slici koju prilika predočuje“ (Zaradija Kiš, „Nezahvalni sin“ 119).

paklu (žaba krastača, pas, zmija, gušter, zmaj, mačka). Osim njih pojavljuju se životinje koje moralnu situaciju razrješavaju kažnjavajući prijestupnike, nudeći tako model uzornoga kršćanskog ponašanja (ptice, slon, roda).

U odnosu na prvu skupinu, *dijabolične životinje*, izdvajaju se egzempli iz propovijedi Jerolima Bačića, Ortulfa Brajdića i Filipa Kapušvarca. „Prediku osamnajestu u nedilju III. Korizme“ Bačić je posvetio važnosti ispovijedi, odnosno izlječenju *duše bolesne*. Na proces izlječenja od grijeha propovjednik je ukazao već u uvodu propovijedi, a potvrđuje ga egzempl o *gospodičiću* Borgognioni. Egzempl prikazuje spomenutoga mladića pri dolasku na ispovijed. Kada je trebao ispovjediti vlastite grijeha, pored njegovih usta pojavila se žaba krastača, simbol njegova grijeha.¹⁷ Kao prevencija grešnosti u nastavku egzempl uzima se ispovijed jer je *gospodičić*, kada se ispovjedio, postao poput bijeloga ljiljana.

Žabi, koja je u prethodnom egzemplu simbol odvratnosti grijeha, pripisuje se i značajnija atribucija *dijabolične životinje*. Sljedeća dva egzempla, izdvojena iz propovijedi Ortulfa Brajdića, u kojima se kao sekundarni subjekt pojavljuje (i) žaba ukazuju na heterogenost paklenoga bestijarija. U egzemplu iz dijela Brajdićeve propovijedi posvećene ispovijedi, u kojem propovjednik kritizira neiskrene i nepotpune ispovijedi, pojavljuju se dvije paklene žabe, dva psa i jedna paklena zmija. Egzempl je utemeljen na viziji jedne gospođe – ona je ugledala pakleno obličje djevojke koja je kod nje služila i bila draga gospodarici „radi svoje krotkosti, skupljenosti, i dobrote“ (110), no još draža „dvorjanikom rad velike ljepote“ (110), a koja je umrla ne ispovjediti *bludno pomišljenje*. Djevojka je na važnost ispovijedi došla iz pakla upozoriti svoju gospodaricu, koja je također bludno grijeshila u mladosti. Osim upozorenja, na gospodaricu je značajnije mogao djelovati prizor koji je pred sobom vidjela: „Ukaže se onoj gospođi sva goruća, kojoj ruke dva strahovita psa grizaše, boki joj z repom jedne strahovite zmijske pripasani, koja nje prsi nemilo jest zgrizla, lica dvi krastave goruće paklene žabe jesu nemilo, i tužno razdirale (...)“ (111).

I drugi je egzempl izdvojen iz Brajdićeve propovijedi posvećene ispovijedi. Govoreći o ispovijedima koje trebaju biti *poštene*, a ne izgovorene *kako pripovist*, Brajdić se posebno osvrnuo na ispovijedi koje naziva *stidljivima*, misleći pritom na kršćane koji pri ispovijedi taje određene grijeha. U središtu je egzempl začuđujuće svjedočanstvo dvojice redovnika iz reda svetoga Dominika koji

¹⁷ O žabi krastači kao subjektu egzempl vidjeti u Zaradija Kiš, „Nezahvalni sin“ 121–32.

su, našavši se u nekome mjestu, držali misu. To je bila prilika za ispovijed neimenovane grešne gospođe (živjela je u preljubu s vlastitim rođakom) pred nepoznatim redovnicima. Dok je gospođa prvom redovniku ispovijedala grijeh, drugi je primijetio da su joj iz usta izlazile žabe, a jedan se zmaj zadržavao u njoj. Međutim, i žabe su se uskoro vratile. Bojeći se za njezino spasenje, fratri su odlučili opomenuti gospođu, međutim, drugi su je dan našli mrtvu. Moleći Boga da im objavi „što se zlamenuje po onom viđenju“ (139), odnosno životinjama koje su „sudjelovale“ na ispovijedi, gospođa se za tri dana pred njima ukazala okružena brojnim primjercima paklenoga bestijarija: jahala je na *strahovitoj ognjenoj aždaji*, dvije zmiје grizle su joj prsa, iznad njezinih oči nalazile su se dvije krastave žabe, dva psa grizla su joj ruke, a glavu su joj opsjedali gušteri. Osim toga, gospođi je iz usta izlazila sumporna vatra, a uši su joj bile pobodene gorućim strijelama. Preplašeni fratri pali su na pod, a paklena nakaza obznanila im je da se ne trebaju bojati jer je ona zapravo žena koju je jedan od njih ispovjedio, no zbog zatajenoga grijeha proživljava muke u paklu.

Uloga životinja u navednim dvama Brajdićevim egzemplima presudna je u podcrtavanju kreposne pouke egzempla. Nakon netom spomenutoga egzempla, Brajdićeva moralizacija (*morale*) usmjerena je ženama koje egzempl (i pojava životinje) treba potaknuti na dobro: „Eto žene k. m. [krstjanke moje] uzmite si izgled, i nauk od ove proklete ženske glave, kako se valja čuvati i tilo svoje u poštenju držati, vi držite to za žalu kad se igrate, kako, i ova jest držala, kako da bi to ništa bilo, ali eto sada vidite kako Gn. [Gospodin] Bog pedipsa ove žale vaše“ (140).

„Životinja-upozorenje“ na grešni život sekundarni je subjekt i sljedećeg egzempla, izdvojenog iz propovijedi Filipa Kapušvarca za blagdan svetoga Luke. Tema je egzempla blud, a postupci primarnih subjekata – mladića i djevojke koji su živjeli u bludu – ukazivali su na grijeh, odnosno omisivnost kada je u pitanju provođenje života u skladu s kršćanskim naukom. Provođeci vrijeme u bludu mladić i djevojka iz egzempla nisu se ispovjedili makar su ih ispovjednici na to poticali opomenom. *Nebeski je likar* kaznio mladića smrtnom bolesti, no on se i dalje nije želio ispovjediti. Jedne večeri pozvao je djevojku i rekao joj da pripremi tri stolca jer mu dolaze tri prijatelja. To su bila tri đavla, a mladić se u njihovu prisustvu srušio mrtav na pod. Djevojka je otišla jednom prijatelju i sve mu ispričala, a on ju je upozorio da će i ona proći tako. Međutim, ona se nije obazirala na upozorenje. Jedne je večeri prijatelja posjetila preplašena jer ju je progonio crni mačak, koji ju je želio ugušiti. Trećeg su je dana našli mrtvu na postelji, crnu i smrdljivu (205).

Mačka, kao životinja koja je uspostavila pravednost, signal je pouke egzemplara. Iako su Kapušvarčevi slušatelji o štetnosti grijeha trebali učiti na primjeru mladića i djevojke, kao primarnih subjekata navedenoga egzemplara, moralnu situaciju razrješava pojava paklenih bića – u slučaju mladića triju vragova, a u slučaju djevojke životinje; crnoga mačka (jedna od manifestacija vruga na zemlji).¹⁸ Zahvaljujući djelovanju životinje konkretnije se uspostavlja moralna pouka u interpretacijskome dijelu egzemplara: „Evo dakle o devoti slišaoci, očito se vidi da ovi dviju zvičenja, koji ne hotijuci se dati uloviti lovcem duhovnim, tako od nebeskoga lovca u vike umoreni jesu, i u muke paklene bačeni (...)“ (206).

Nakon egzemplara o životinjama koje simboliziraju grijeh i paklene muke koje čekaju grešnike, pozornost zaokuplja egzemplar kojim Rapić u zbirci *Svakomu po malo*, da *stidljivim* vjernicima ne bi ostao dužan ponuditi primjer valjane i iskrene ispovijedi, donosi priču o neimenovanome redovniku i njegovu čudesnom odnosu sa sjenicom. Želeći uhvatiti pticu izvan samostana, neki je redovnik u vrtu postavio krletku za sjenice. Kada se sjenica uhvatila, stavio ju je u habit i odlučio odnijeti u samostan. U međuvremenu je grof, koji je išao u lov, susreo sakristijana i zamolio ga misu za sretan lov. Sakristijan je preporučio da misu drži redovnik. Kada je misa započela, iz redovnikova se habita čuo pjev ptica, na što se grofova obitelj smijala. Srameći se, redovnik je pri ispovijedi, izgovarajući *mea culpa*, rukom snažno udarao o prsa dok nije ubio pticu.

Da bi razjasnio značenje egzemplara, Rapić donosi alegorezu u kojoj je, kako je to činio kada su u pitanju određeni metaforički egzemplari, pomno razjašnjavao segment po segmentu alegorije:

Nut polako! Sada da se razgovorimo ovako. Što će reći ona bašča, nego svit ovaj, koji se nama vidi, kako jedna bašča, plemenito uredit, i nakitit, po kome mi hodeći naše imamo naslađenje, tražeći gdi bismo mogli što-god uloviti i ufatiti, tko je onaj redovnik, nego čovik svitovnji, tko su one za nidri ptice, nego grihi u tvojih prsah, što će reći ona grižnja, i čvarka, nego grižnja grihah, koji tvoju grizu dušu, koji u tebi veliku uzrokuju sramotu, i stid: Što se dakle od tebe iziskuje? Ne drugo, nego da učiniš što i onaj misnik, to jest, da se na svetoj ispovidi skrušeno u prsah udariš go-

¹⁸ Pišući o pojavi vruga kao lika u egzemplu, Zečević navodi da „vrag nastupa u nizu uloga i varijanata tih uloga, npr. kao propovjednik, kao grešnik koji pristupa ispovijedi; da spomenem tek neke kombinacije – vrag kao medvjed, majmun, anđeo benediktinac, Krist, križ, riba, djevojka, peti kotač, bludnica, konj, lovac, pas, kralj, kraljeva žena (...)“ (108–9).

voreći, *moj grih, moj priveliki grih*, i tako potukavši one ptice, to jest grihe, hoćeš lasno stid, i sramotu pridobiti; nije li bolje ovako ovdje učiniti, nego se uvijek prid licem Božjim stiditi. (*Svakomu po malo* 62)

Za razliku od prije analiziranih egzempla, u ovome se pouka, makar raspoznatljiva iz konteksta te iz nagovora i upute kako se valja ispovjediti, tumači i uspostavljanjem niza alegorijskih ekvivalencija (Pšihistal 152–57), koje je Rapić smatrao nužnim za bolje razumijevanje pouke. Za predmet rada najviše će nas zanimati ekvivalencija ptica = grijeh odnosno grižnja i čvarka (ptičje glasanje) = grijeh koji grize dušu. Ptica, koja je inače „čest animalistički medij poimanja raja u ljudskom smislu“ (Zaradija Kiš „Pseudoanimalistički egzempli“ 250), u ovome je egzemplu, dakle, simbol grijeha koji izjeda grešnikovu dušu, a uništavanje navedene ptice kao posljedica uzorne ispovijedi dovodi do konačnoga spasenja.

Ptica se u pozitivnome kontekstu javlja u jednom Brajdićevu egzemplu. Riječ je o vrlo flukturnoj priči i u europskoj i hrvatskoj književnosti u čijem je središtu tzv. *rajska ptica*,¹⁹ za koju Zaradija Kiš navodi da je „oličenje vječne bezvremenske ljepote, duhovne miline uspostavljene ptičjim pjevom“ („Pseudoanimalistički egzempli“ 250). Egzempl o susretu redovnika i rajске ptice, odnosno redovnika i ptičjeg milozvučnog pjeva kojim se uspostavlja akustična slika raja u Brajdićevoj je propovijedi „Concio pro festo Transfigurationis“ (za blagdan Isusova Preobraženja) donesen u znatno skraćenom, gotovo evokativnom obliku: „(...) to je poznao oni redovnik promišljavajuć ovi vers ukazujući se mu jedna nebeska ptičica etc gdi 340 god. pribivao ne čuteć ni glada, ni žeđe, nit zime, nit vrućine (...)“ (386). Izostavljanje uvodnih i završnih okolnosti iz cjelovite priče²⁰ proizvod je namjene Brajdićeva egzempla. Egzemplarna anegdota ovoga metaforičkog egzempla reducirana je isključivo da bi se usmjerilo na sam predmet propovijedi,²¹ a to je predočenje ljepote raja – redovnik je u njemu boravio čak 340 godina bez osjećaja ikakvih tjelesnih potreba. O navedenoj ljepoti raja Brajdić je govorio parafrazirajući Dionizija Kartuzijanskoga, koji kaže da je nebeska domovina prebivalište blaženih, dvor u kojem se Bog ukazuje u svojoj slavi, blaženo mjesto na kojem nema straha, gdje ništa ne manjka i gdje vlada vječna sigurnost (385).

¹⁹ O motivu rajске ptice u našoj književnosti vidjeti u Galinec 56–68 i Kekez 36–37.

²⁰ Cjelovit tekst prilike naslovljene *Rajska ptica* objavio je Rudolf Strohal 1918. godine (65).

²¹ Radošević na temelju odnosa egzempla Matije Divkovića i glagoljskih *Disipula* prema djelu *Sermones Discipuli* Johanna Herolta kao njihova izvornika zaključuje da se krataci egzemple veći naglasak stavlja na njihovu poučnost („Egzempli u Divkovićevim Besjedama“ 92).

Dva najeklatantnija primjera presudne uloge životinje u razrješenju moralne situacije, u sljedećim primjerima uspostavljanja dobra, također su ekscerptirani iz Brajdićeve zbirke propovijedi. Riječ je o kod ovoga propovjednika već spomenutoj temi preljuba i već spomenutim životinjama. Preljubnicima u dvama egzemplima presuđuju slon koji je nogama zgnječio ženu svojega gospodara i njezina slugu ljubavnika, dok je roda, kako svjedoči egzempl preuzet od Ludovica Alvareza, iskopala oko napasniku žene svojega dobročinitelja.

3. Prijelazni tip životinjskih egzempla

Treću skupinu *životinjskih egzempla* (treći model), koju bismo mogli označiti prijelaznim tipom, jer u njima nalazimo karakteristike i prvoga i drugoga modela, karakterizira dvostruka pojavnost životinje: životinja se pojavljuje i kao primarni i sekundarni subjekt egzempla. Iz prvoga se modela u *životinjskim egzemplima* ovoga tipa životinja transponira kao imitabilni model (uz zadržavanje svojih bestijarijskih karakteristika i simboličkih svojstava), a iz drugoga se preuzima uloga životinje kao subjekta čija pojava razrješava moralnu situaciju, uspostavljajući konačnost korelacije između odnosa počinjen grijeh – kazna paklom ili uzorno ponašanje – nagrada vječnošću. S obzirom na to da se u egzemplima koje smo uvrstili u ovaj model kao djelatni (aktivni) lik osim životinje pojavljuje i čovjek, čije će odluke biti presedan u razrješavanju moralne situacije u kojoj sudjeluju i životinje, u ovome se modelu uspostavljaju dva tipa egzempla (podmodela). Prvi uključuje egzemple u kojima su životinje primarni i sekundarni (ali i jedini) aktanti egzempla, a drugi one egzemple u kojima se pojavljuje i aktivni ljudski lik.

Kao zoran primjer prvoga tipa izvaja se nekoliko egzempla preuzetih iz Rapićeve zbirke *Svakomu po malo*. U propovijedi „Trinaesta nedilja po Duhovih“, u kojoj se Rapić dotiče nezahvalnosti, nalazi se egzempl u kojim se argumentira specifična vrsta nezahvalnosti – tematizira se nezahvalnost djece, ali ne prema roditeljima, već skrbnicima. Egzempl je poznata priča iz svijeta ptica o kukavici koja je vrani podmetnula jaje. Budući da je vrana mislila da je novopridošli ptić sokol, jako ga je dobro hranila i odgajala. Kada je ptić (simbol nezahvalnosti kršćanina) odrastao, napao je vranu i gotovo je ubio. Jedva se oslobodivši neprijatelja, vrana je skočila na drugu granu i zapjevavši, nezahvalnika prozvala vragom (razrješenje moralne situacije). Povlačeći paralelu između životinjskog i svijeta ljudi, Rapić ovako tumači ulogu dviju životinja u svojem poučavanju kršćanskom moralu:

Uzme tkogod dijete svoje pokojne sestre, brata, strica, tetke &c, hrani ga odiva ga, obuva, na nauku, ili na zanatu o svomu drži trošku, i takov, ili takova, misli da u svomu gnjizdu, to jest u svojoj kući hrani sokola; evo ti kada sokol odraste digne proces, na sud ide tira se, pravda se govoreći on, ili ona ako jest mene hranila, ili hranio moje otčinstvo, ili materinstvo, jest uzela, ili uzeo svekoliko, i tako nespoznan, i nezafalan, sirotu vranu, svoga dobročinitelja nastoji utušiti, ugnjaviti, glavu odkinuti, i s životom rastaviti. (*Svakomu po malo* 404).

Sljedeća dva egzempla izdvojena su iz Rapićeve propovijedi „Sedma nedilja po Duhovih“, čija su tema zle prigode, odnosno prigode za grijeh, no i načini kako ih izbjegavati. Navedeno potvrđuje egzempl kojim se Rapić, prema svemu sudeći, obraća muškarcima, koji na primjeru miševa trebaju usvojiti nauk sažet u najavi egzempla: „Ali jošter k toj vašoj dobroj i krstjanskoj ljubavi, molim vas da mudrost od mišah naučite, da se jošter pametnije budete znati, u takvoj prigodi vladati.“ (*Svakomu po malo* 367) Kršćani se, dakle, trebaju vladati poput miša (imitabilan model) koji je pomogao mački osloboditi se iz mreže u koju se zaplela, a koju je lovac postavio za ptice. Zauzvrat je mačka (iskušenje; zla prigoda) obećala da će u *testament ostaviti* da ni ona *ni dica njezine dice* više neće uznemiravati miševe. Nakon što ju je miš oslobodio, lukavo je prišla mišjoj rupi i pozvala miša van na razgovor i *prijateljski ugovor*. Mudri miš nije izišao iz rupe (funkcija razrješenja moralne situacije), već je mački poručio sljedeće:

Vridna gospojo mačko, što god ti obećaješ, to jest nama ugodno, mi također miši, drugo ne želimo, nego mir vičnji s mačkama imati: Ali draga mačko, samo nemoj od mene iskati da iz jame izajdem, i k tebi dojdem: *Amenus nos a longe*, da se mi ljubimo, milujemo, i među sobom dobro živimo, ali izdaleka. (*Svakomu po malo* 367)

Upravo to Rapić savjetuje i slušateljima, poglavito muškima, kojima se nakon egzempla obraća ovako:

Bogoljubni NN. ako k vama kadgod dojdu ovakove pripređene mačke, koje su vas kadgod ugrizle i dušu vašu omaćile, bila ona Maria, bila Ana, Mandalina, ili koja druga, recite vi njoj, *Amenus nos a longe*, ljubimo se i milujemo se, ali izdaleka. Ah izdaleka! iz daleka! Ah! (*Svakomu po malo* 367)

U drugome egzemplu Rapić upozorava na blud (ovdje u svojstvu zle prigode) kao grijeh na koji treba podsjećati od najranije mladosti, pa je iskoristio pri-

liku uputiti kritike roditeljima kada su u pitanju njihove dužnosti, ali i odgovjne mjere:

O otcu, O matere! More biti želite i vi znati, kakvi život provode, vaše kćeri, i sinovi? U kriposti krstjanskoj, ili u opačini vražjoj? Ako želite znati mene ne pitajte, nego samo motrite s kime većaju, i u kakvi skup hoditi običaju; jesu li vaši sinovi i kćeri u skupu prokšenu, i razpušćenju? igraju li se, i šiljkaju li se s takvima? traže li volivši biti meu takvima, nego među devotima? (...) Dan, i noć dakle takovu dicu opominjajte govoreć; Sinko, (...) ako želiš napast nadvladati, za zlim društvom nemoj prihđati. (*Svakomu po malo* 365)

Apel koji je uputio roditeljima Rapić je tematski i funkcionalno povezao s egzemplom kojim je uspostavio konkretnu sliku onoga što se može dogoditi roditeljima koji zanemare brigu o djeci. Egzempl govori o kvočki koja je svoje piliće odvrćala od *Salamandre* (dažddevnjak), „živine koja uvik u vatri pribiva i od vatre živi“ (*Svakomu po malo* 366). Ipak, pilići (kršćani), kojima je bilo hladno, nisu odoljeli *Salamandrinu* zovu (prigodi za grijeh), zanemarili su majčino (crkva) *ponukovanje* (obrazac koji kršćani trebaju izbjegavati), te jedan za drugim skočili u vatru, gdje ih je *Salamandra* (pakao) pojela.

Za razliku od miševa čiji postupak rezultira izbjegavanjem zlih prigoda (potpisivanja pakta s mačkom), u prenesenom smislu muškaraca s *pripređenim* ženama, pilići iz drugoga egzemplu nisu odoljeli prigodi za grijeh, pa je *Salamandra* kao životinja koja ovdje donosi presudu pravednosti kaznila njihovu nesmotrenost.

Iz triju navedenih egzemplu razvidno je da životinja može imati funkciju imitabilnoga modela (vrana, miševi) odnosno modela koji treba izbjegavati (pilići) te razrješavanja moralne situacije (dažddevnjak), no i da navedene funkcije mogu biti objedinjene (miševi). Također, životinja može imati i ulogu provjere etičnosti postupka lika (mačka i dažddevnjak), čime njezino djelovanje značajnije utječe na strukturu same egzemplarne anegdote.²²

²² Bremond navodi da strukturni uzorak egzemplarne anegdote čine: predstavljanje uvodnih okolnosti (propovjednici ponekad posežu za lokalizacijom u prostoru, vremenu ili u objema kategorijama, nakon čega se slušatelj upoznaje s likom koji je u središtu priče), provjera postupaka lika, dodjeljivanje zasluga za dobre ili zamjerki za loše postupke/osobine, predstavljanje posljedice, tj. nagrade (spasenje) i kazne (pakao) (Bremond et al. 124–25).

U drugome se tipu, uz ovako opisanu životinju i njezinu ulogu, pojavljuje i, kako smo prethodno naveli, aktivni ljudski lik. Kao primjer izdvajamo egzempl iz Brajdićeve propovijedi za svetkovinu Presvetoga Imena Marijina kojim propovjednik potvrđuje da štovanje Marijina imena kršćanima osigurava zaštitu. Korist Marijina imena upoznala je ptica koju je vlasnik naučio molitvu *Zdravo Marijo*. Kada je pobjegla iz krletke i kada ju je napao jastreb, iz njegovih se kandži spasila ponavljajući molitvu koju je naučila. Ptica stavljena u kršćanski kontekst simbol je vjernika koji spasenje traži štovanjem svetih, a ujedno i nositelj egzemplarnoga ponašanja koje slušateljima treba poslužiti kao obrazac. Druga životinja, jastreb, simbolizira vruga, kako Brajdić navodi u interpretaciji ovoga egzempla: „Ovako diavao ako je koju dušu ufatio, ter ako ova ime ovo pris[veto] spomene, onako kako se ima spomenuti, valja da ju diavao oni pakleni jastreb ostavi (...)“ (439–40). Neophodno je, u slučaju ovoga egzempla, spomenuti i ljudski lik, vlasnika ptice, čiji postupak (učenje ptice molitvi) predodređuje tijek egzemplarne anegdote.

S prethodno spomenutim egzemplom, jer u obama ljudski lik ima određenu ulogu spram životinje, sličnost dijeli i egzempl izdvojen iz Rapićeve zbirke *Svakomu po malo*, točnije iz propovijedi „Trinaesta nedilja po Duhovih“ u kojoj propovjednik, uspoređujući nezahvalnost prema bližnjem s vječnom temom nezahvalnosti *svita* (svjetovnoga) prema ljudima, utvrđuje da „zafalnost svita ovoga jest nezafalnost“ (*Svakomu po malo* 402). Da bi publika *bistrije* i *očitiije* spoznala o čemu govori, Rapić je donio *niku staru historiju*, svjedočeći o mogućoj poznatosti priče kod publike. Egzempl govori o neimenovanome čovjeku koji je pošao u šumu sjeći drva. Ondje je začuo zapomaganje *drakuna* (zmaja) iz obližnje jame. Nakon što ga je čovjek spasio, *drakun* ga je napao. Braneći se, čovjek je predložio da trebaju naći sudca koji će razriješiti njihov slučaj. Sudili su pas i konj, ali čovjeku na štetu. Potom su čovjek i *drakun* došli k lisici koja je na prevaru *drakuna* ponovno navela u jamu. Iako joj je čovjek zauzvrat obećao kokoši, i lisica je spoznala što je *svita nezafalnost* jer, kada je došla u *avliju* po kokoši „sin onoga čovika, tako joj ćurdiju protrese, da ju nikako nije želja na kokoši povukla“ (*Svakomu po malo* 403).

Dok je u prvoj fabularnoj dionici životinja ta koja je jamac uspostavljanja pravednosti – *drakun* dokazuje da ljudska nepromišljenost ima negativne posljedice – u posljednjoj čovjek „kroji pravdu“ životinji. Naime, lisici kojoj je u ovome egzemplu pripisana za nju neobična osobina lakovjernosti čovjek je dokazao da je zahvalnost *svita ovoga* zapravo nezahvalnost jer lisica ostaje bez obećane hrane (kokoši).

Zaključak

Supostojeći s egzemplima iz drugih tematskih cjelina, *životinjski egzempli*, kako smo nazvali one u kojima se kao subjekt pojavljuje životinja, u slavonskoj propovijedi 18. stoljeća potvrđuju za egzempl karakteristična obilježja komunikacijskoga sredstva između autora i recipijenta, sredstva *imitabile*, kao i općenito sredstva kojim se doprinosi moralno-didaktičkoj učinkovitosti propovijedi.

U analiziranim egzemplima ekstrahiranim iz pet slavonskih propovijedi životinja se potvrđuje kao primarni i/ili sekundarni subjekt, s obzirom na tročlani model *životinjskoga egzempla* koji smo izveli. Prvom modelu pripadaju egzempli u kojima se životinja pojavljuje kao primarni subjekt, a njezina pojavnost osigurava spoznaju životinje i njezine naravi, odnosno nedokučivoga i čudesnoga povezanog sa životinjom. Navedena obilježja ti egzempli dijele s *animalističkim egzemplima*. S obzirom na to da se unutar ovoga modela razlikuju dva tipa egzempla, uspostavljena su dva podmodela: u prvome životinja, uz prethodno navedene karakteristike, nosi i svojstvo *imitabile*, tj. njezino ponašanje funkcionira kao obrazac koji je potrebno slijediti ili u suprotnome slučaju izbjegavati, a u drugome je funkcija životinje određena primarno simbolikom, zbog čega se razumijevanje pouke temelji na transpoziciji doslovnoga u preneseno značenje. Drugi model obuhvaća egzemple u kojima se životinja pojavljuje kao sekundarni subjekt, u skladu s čim obavlja ulogu signala upozorenja na moral te tako usmjerava na raspoznavanje moralne pouke, dijeleći navedena obilježja s *pseudoanimalističkim egzemplima*. U konačnici, uspostavljen je i model koji obuhvaća egzemple koje smo označili prijelaznim tipom jer u njima nalazimo karakteristike i prvoga i drugoga modela. Osim što se životinja u navedenom modelu egzempla pojavljuje i kao primarni i sekundarni subjekt, ona se može pojaviti kao imitabilna, no i signal razrješavanja moralne situacije. Navedeni se model, s obzirom na mogućnost pojave djelatnoga ljudskog lika koji sa životinjom sudjeluje u uspostavljanju pravde, raščlanjuje na dva podmodela uspostavljena s obzirom na pojavnost, odnosno izostanak ljudske instance.

Životinja u egzemplu, dakle, obavlja različite funkcije, a njezina su pojavnost i djelovanje usmjereni primarno na implikaciju moralne pouke egzempla te propovijedi u cijelosti. Uza sve navedeno, ne treba izostaviti ni činjenicu da su *životinjski egzempli* privlačnošću svoje fabule „zaslađivali teorijsku obuku propovijedi“ (Strohal 239) i, moguće, uz poučavanje (*docere*) i izazivanje ganuća (*flectere*) značajnije utjecali na oduševljavanje i zabavu (*delectere*) publike.

Izvori

Bačić, Jerolim. *DOMINICALe M: V: P: F: HIERONÝMI BACHICH a BROD*, 1754.

Rukopis bez naznačene signature koji se čuva u arhivu franjevačkoga samostana u Vukovaru.

Brajdić, Ortulf. *Excitator Christianus | sive | Conciones Morales simplici, ac rudi metho- | dô conscriptæ, rudi, & simplici populo | adaptatæ ad usum F. P. Ortulphi Dalmatæ | Capucini, & ab eodem ubi dabatur | occasio tempore mendicationis | deprædicatæ ad majorem Dei | Laudem & Gloriam anima- | rúmque salutem. | Pars II. | á | Pentecoste usque ad Adventum Dñi | in oēs | Domicas & Festa.*, s. a.

Rukopis bez naznačene signature koji se čuva u arhivu Hrvatske kapucinske provincije sv. Leopolda Bogdana Mandića u Zagrebu.

Kapušvarac, Filip. *PORTIO Triplex Sua` | In Sanctorum Festivitatibus DIVINI | Verbi Præconibus datur | Seu | Sermones Pra`dicabiles | terni, | Pro Festis Sanctorum in idiomate | Illyrico Canctis Concionatoribus Illyrici | idiomatis non ingrata` Vidend; nam | Conceptibus, Historjjs, & SS: Patruum | Sententjjs tanguam radicibus odori- | feris referti. | Studio, & opera S. Fris. Philippi a | Capusvar Conscripti, | Et in suam utilitatem, nec minus | aliorum Congesti. | PARS AUCTIONALES.*, s. a.

Rukopis bez naznačene signature koji se čuva u arhivu franjevačkoga samostana u Iloku.

Rapić, Đuro. *OD SVAKOGA PO MALLO | ILLITI | KRATKO IZPIISANJE XIVOTA, | MUCSENISSTVA, | I | SLAVÆ PRAVIH, I SVETIH PRIATELJAH BOXJI | NA | KORIST, I VICSNJE SPASENJE | NE SAMO SVIU PRAVO-VIRNI, NEGGO I | BLUDECHIH DUHSSAH | S MOGUCHOM POMLJOM SABRANO, I | S` OSOBITIM TRUDOM SKUPPITO, | I | U ILLYRICSKI JEZIK NA SVITLOST DATO | PO | O. P. F. GJURI RAPICH IZ GRADISKÆ | PRIPOVIDAOCZU, I SVETÆ BOGHO-SLOVICÆ | SSTIOCZU VRIDNOMU, MALE BRATJE OD OBSLU- | XENJA REDA S. O. FRANCESKA, PROVINCLÆ S. | IVANA CAPISTRANA SINU. | S DOPUSSTENJEM STARJIH, | Tlacseno u Pefthi kod FRANCESKA ANTUNA ELTZENBERGERA Godinæ 1764., 1764.*

Primjerak koji se čuva u arhivu franjevačkoga samostana u Vukovaru pod signaturom R II – 8 – 92.

Rapić, Đuro. *SVAKOMU PO MALLO | ILLITI | PREDIKÆ | NEDILJNE | ZAJEDNO S` KORIZMENIMA | SVIMA | DUHOVNIM PASTIROM VEHOMA | KORISTNÆ | A | PRAVOVIRNIM KARSTJANOM | OSOBITO HASNOVITÆ | KOJÆ | STANJE, I SVAKOGA CSOVICA VECHIANJE U SEBBI UZDARXAJU | I | TEMELJ EVANGJEOSKOGA ZAKONA, SVAKOMU, I INESETNOMU | OBILATO NAVISSTUJU. | PO | P. F. GJURI RAPICS GRADISCSANINU | REDA MALE BRATJE S. O FRANCESKA | OD OBSLUXENJA | PROVINCLÆ S. IVANA CAPISTRANA SINU | SVETÆ BOGHO-SLOVICÆ SSTIOCZU VRIDNOMU, SLOXJTÆ I NA | SVITLOST DATÆ, | GODINÆ M. DCC. LXII. | TLACSENO Ū PESTI KOD GOSP. ANTUNA FRANCESCA EITZENBERGERA | PURGERSKOGA TLACSIOCZA 1762., 1762.*

Primjerak koji se čuva u arhivu franjevačkoga samostana u Našicama pod signaturom RII – 4° – 9.

Citirana literatura

- Berlioz, Jacques. „Introduction à la recherche dans les *exempla* médiévaux.“ *Les Exempla médiévaux. Introduction à la recherche, suivie des tables critiques de l' Index exemplorum de Frederic C. Tubach.*, uredili Jacques Berlioz i Marie Anne Polo de Beaulieu, Garae/Hesiode, 1992, str. 17–20.
- Bremond, Claude, et al. *L'exemplum. Typologie des sources du Moyen Âge occidental 40*. Brepols, 1996.
- Galinec, Franjo. „Rajska ptica u kajkavskoj književnosti.“ *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 29, 1934, str. 56–68.
- Jauß, Hans Robert. *Alterität und Modernität der mitellalterlichen Literatur*. Wilhelm Fink Verlag, 1977.
- Kekez, Josip. *Leukorn i djevojka bez grijeha: slike i prilike, propovijedanje u Hrvata: prilog općoj teoriji književnosti i povijesti starije hrvatske proze*. Hrvatsko filološko društvo, 1998.
- Le Goff, Jacques. *Srednjovjekovni imaginarij*. Biblioteka Antibarbarus, 1993.
- Louis, Nicolas. *L'exemplum en pratiques: production, diffusion et usages des recueils d'exempla latins aux XIII e – XV e siècles*, Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (EHESS) (doktorska disertacija), 2013.
- Lučin, Bratislav. „Generičke značajke Propovijedi Marka Marulića o Kristovu posljednjem sudu.“ *Colloquia Maruliana*, sv. 3, 1994, str. 73–92.
- Palmer, Nigel. „Exempla.“ *The Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, uredili Frank Anthony, Carl Mantello i A. G. Rigg, CUA Press, 1996, str. 582–88.
- Pšihistal, Ružica. „Značenjsko i retoričko-argumentacijsko ustrojstvo Marulićevih parabola.“ *Colloquia Maruliana*, sv. 10, 2001, str. 137–66.
- Radošević, Andrea. „Animalno i sveto: knjiga o životinjama u glagoljskim *sermones de sanctis*.“ *Animal. Knjiga o ljudima i ne-ljudima. Kulturni bestijarij III.*, uredile Antonija Zaradija Kiš et al., Institut za etnologiju i folkloristiku i Hrvatska sveučilišna naklada, 2022, str. 109–33.
- . „Egzempli u Divkovićevim *Besjedama* i glagoljskim *Disipulima* prema djelu *Sermones Discipuli* Johannesa Herolta.“ *Colloquia franciscana I. Zbornik fra Marka Karamatića*, uredila Dolores Grmača. Kulturno-povijesni institut Bosne Srebrene, 2019, str. 87–108.
- Strohal, Rudolf. „Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige.“ *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 21, 1917, str. 239–72.
- . „Prilike' iz stare hrvatske glagolske knige.“ *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena* 23, 1918, str. 64–124.
- Šundalić, Zlata. „Životinjski svijet u propovijedima Štefana Zagrepca.“ *Bogoslovska smotra*, sv. 78, br. 1, 2008, str. 171–205.
- The Medieval Bestiary*. E-izdanje. Uredio: David Badke, <https://bestiary.ca/> Pristupljeno: 31. 3. 2025.

- Tubach, Frederic C. „Exempla in decline.“ *Traditio*, sv. 18, 1962, str. 407–17.
- Vitale-Brovarne, Alessandro. „Persuasione e narrazione: l'exemplum tra due retoriche (VI–XII sec.).“ *Mélanges de l'École française de Rome*, sv. 92, br. 1, 1980, str. 87–112.
- von Moos, Peter. *Rhetorik, Kommunikation und Medialität*, Lit Verlag, 2006.
- Vučković, Josip. „Mnogo lipo i divoto govorenje svarhu muke Gospodina Isukarsta slatko-ga. Pasijski prozni tekst iz Firentinskoga zbornika.“ *Slovo*, br. 63, 2013, str. 159–95.
- Welter, Jean-Thiebaut. *L'exemplum dans la littérature religieuse et didactique du Moyen Âge*. Librairie Occitania, 1927.
- Wenzel, Siegfried. *Medieval Artes Praedicandi: A Synthesis of Scholastic Sermon Structure*. University of Toronto Press, 2016.
- Zaradija Kiš, Antonija. „Egzempli kao srednjovjekovni bestijarij: animalistički egzempl u hrvatskoglagoljskom književnom korpusu.“ *Vidjeti Ohrid*, uredio Marko Samardžija, Hrvatsko filološko društvo i Hrvatska sveučilišna naklada, 2008, str. 117–40.
- . „Egzempli u senjskom Korizmenjaku.“ *Senjski zbornik*, sv. 35, br. 1, 2008, str. 55–90.
- . „Jednorog: od fantastične životinje naše prošlosti do mitizirane svakodnevice.“ *Nikola Visković: pravo-politika-bioetika*, uredili Josip Guć i Hrvoje Jurić, Pergamena, Centar za integrativnu bioetiku Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu, Pravni fakultet Sveučilišta u Splitu, Znanstveni centar izvrsnosti za integrativnu bioetiku, 2020, str. 135–50.
- . „Nezahvalni sin ili čovjek s krastačom na licu.“ *Narodna umjetnost*, sv. 49, br. 2, 2012, str. 115–38.
- . „Pseudoanimalistički egzempli u glagoljskom senjskom Korizmenjaku iz 1508. godine.“ *Senjski zbornik*, sv. 33, br. 1, 2006, str. 243–58.
- Zečević, Divna. *Strah Božji: hrvatske pučke propovijedi 18. stoljeća*. Institut za etnologiju i folkloristiku, 1993.

**BRUTE BEASTS AS MORAL TEACHERS: ANIMAL
EXEMPLA IN THE EIGHTEENTH-CENTURY
SLAVONIAN SERMON**

Abstract

Danijel VILČEK

Josip Kozarac Elementary School Slatin

Franje Kuhača 40

HR – 33 520 Slatina

danijelvilcek5@gmail.com

As a morally didactic genre, sermons use several forms of argumentation, whereby exemplum is among the most important ones. Sermon exempla, defined (mostly) as short texts with an overt lesson in morality within the Christian context, show a correlation between sermons and other genres. Thus, there are narratives of various genres appearing as sermon exempla. In line with that, there are sermon exempla with the animal subject. This article focuses on such exempla, to be explored within the framework of rhetorical and argumentative context to which they belong—the sermons from the collections of eighteenth-century Slavonian authors Jerolim Bačić, Đuro Rapić, Ortulf Brajdić, Filip Kapušvarac. The animal, in the exempla from the sermons of the aforementioned authors, will be researched as a primary and/or secondary subject. Based on the position the animal occupies and the role it has, models of the *animal exempla* will be established in the Slavonian sermon of the eighteenth century.

Keywords: Slavonian sermon, 18th century, exempla, animal subject, models of *animal exempla*